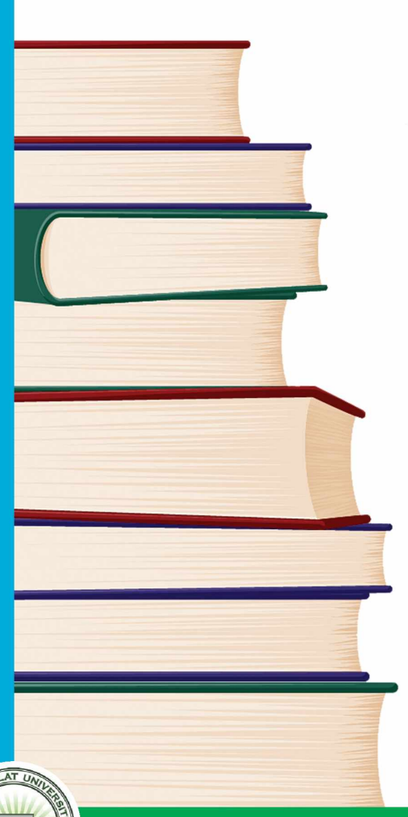
ISSN: 2181-1741 (print)
ISNN: 2181-1725 (online)
2024 / № 5

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL
ADABIYOT
TA'LIM

Philological research:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

Филологические исследования:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

pholologicalresearch.uz

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2024/ № 5

Termiz – 2024

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 19.10.2020
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV, iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Amonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Kurbanazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Zaynura Qodirova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 19.10.2020
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)

Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)

Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)

Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)

Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)

Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)

Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нормат Юлдашев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)

Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Бобоназар Муртазаев, ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)

Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)

Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Шоира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Зайнура Кадирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 19.10.2020
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Amonturdieva, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Zaynura Kadirova, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ЁҚУБОВ ШАРИФ МУҚИМОВИЧ
Шоир қадами етган манзиллар 7

YODGOROV SHAMSIDDIN ABDURAIMOVICH
Diniy matnlarni teolingvistik jihatdan
tadqiq qilish metodologiyasi (Qur'oni Karim misolida) 10

TURDIQULOV SHERZOD DUMINOVICH
Lingvomadaniy kodlarni aniqlashda kult omili
(Surxondaryo teotoponimlari misolida) 14

KURBANAZAROVA NARGIS SHODIYEVNA
Qo'ng'irot etnonimining shajaraviy tarkibiga oid ayrim onomastik tahlillar 17

NADIM MUHAMMAD HUMAYUN
Etnorealiyalarning milliy etnografik leksikada aks etishi
(Afg'oniston o'zbeklari misolida) 20

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Shaxsh nutqi voqelanishida areal ta'sir 23

RAJABOV FERUZ UMARQULOVICH
Folklor onomastikasi va uning terminologiyasi 27

TURDIMURODOV SIROJIDDIN ESHQOBILOVICH
Nom (ot) bildiruvchi evfemik birliklarning ma'no turlari 30

MUMINOVA NILUFAR ABDURAHMONOVNA
"Temurnoma" asaridagi antroponimlarning tarixiy-etimologik qatlamlari 33

ERGASHEVA DILRABO ALLANAZAROVNA
Konsept inson ruhiy holatining ifodalanishida asosiy lingvokognitiv unsur 36

SAMIYEVA SURAYYO ORIPOVNA
O'zbek va tojik tillarida evfemizmlar va ularning sinonim so'zlar bilan aloqasi 39

NE'MATOVA YULDUZ
Ayrim tabiiy-geografik oykonimlarning leksik-semantik xususiyatlari xususida
(Namangan viloyati oykonimlari misolida) 43

MADAMIOVA RA'NO YUSUPBAYEVNA
Qoraqalpog'iston dialektal arealining leksik xususiyatlari 46

AMINI AZIZ AHMAD
Shimoliy Afg'oniston o'zbek shevalarida
dehqonchilik mahsulotlari nomlarining ifodalanishi 50

МУНДАРИЖА

QULTO‘RAYEVA SARVINOZ BAHODIR QIZI
O‘zbek tilshunosligida toponimik tadqiqotlar talqini 52

SARIYEVA ZAMIRA
Structural features of possessive pronouns in indonesian language 56

РАДЖАПОВА НАТАЛЬЯ БАЗАРОВНА
Синтаксис гендерной лексики в русском языке....58

JALILOVA MUXLISA ZAFARJON QIZI
O‘zbek tili Toyloq shevasining leksik qatlamlari 61

ADABIYOTSHUNOSLIK

АТАНИЯЗОВА МУБОРАК АБДУЛЛАЕВНА
Искандар образи Олим Шарафиддинов талқинида....64

АЛИМОВ ПАРДА
Тарихга бир назар....67

BOBOJANOV ALISHER
YULDOSHEV DILMUROD
Tanqid va badiiy ijod: adabiy jarayondagi o‘zaro munosabatlar 72

TA’LIM

RAXMATULLAYEVA SHAXODAT ZIYOTOVNA
OROMOVA NAFOSAT JO‘RAYEVNA
Adabiy ta’limda nazariy ma’lumotlar –
badiiy matn mazmunini anglashning asosiy vositasi sifatida....76

РЎЗИҚУЛ МУСТАФОҚУЛОВ
Профессор Бекпўлат Умурқуловнинг ижодий фаолиятига бир назар 80

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2024; 5
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

SHIMOLIY AFG'ONISTON O'ZBEK SHEVALARIDA DEHQONCHILIK MAHSULOTLARI NOMLARINING IFODALANISHI

Amini Aziz Ahmad,
Termiz davlat universiteti o'zbek tili va adabiyoti kafedrasi o'qituvchisi

O'zbek tilshunosligida shevalar va uning leksik qatlamini o'rganishga ahamiyat berib kelindi. Natijada lahja leksikasi, dialektlar leksikasi, shevalar leksikasi, etnografik leksikasi, kasb-hunar leksikasi kabi terminlar paydo bo'ldi va amaliyotda qo'llanila boshlandi. Shunga o'xshash boshqa asarlarning leksik tarkibini o'rganishga bag'ishlangan ko'plab ilmiy ishlar ham yuzaga keldi.

"Ushbu ishlar o'zbek tili leksikasini o'rganish nuqtayi nazaridan ikki guruhga ajratiladi:

1. Umumiste'mol doirasi chegaralanmagan leksika.
2. Umumiste'mol doirasi chegaralangan leksika.

Umumiste'mol doirasi chegaralanmagan leksikaga umumturkiy va o'zbekcha so'zlar hamda o'zlashma (tojikcha, arabcha, ruscha) so'zlar kiritilgan.

Iste'mol doirasi chegaralangan leksika esa dialektal leksika, terminologik leksika, jargon va argonlar tarzida o'rganilgan"[1].

"Boshqa guruh olimlar o'zbek tilining lug'at tarkibini quyidagi guruhlarga ajratib o'rganadilar:

1. Tarixiy jihatdan hozirgi o'zbek adabiy tili leksikasi. Bunga umumturkiy, o'zbekcha, tojikcha, arabcha va ruscha so'zlar kiritiladi.

2. Hozirgi o'zbek adabiy tilining ijtimoiy-dialektal leksikasi (aktiv va passiv so'zlar, arxaizmlar, istiorizmlar, neologizmlar, dialektizmlar, jargon va argonlar). Yoki:

1. O'zbek tili leksikasining tarixiy taraqqiyoti;
2. Hozirgi o'zbek tili sostavi"[2].

Ushbu tasniflardan kelib chiqib, dehqonchilikka alqador atamalarni dastlab quyidagi guruhlarga bo'lishimiz mumkin:

1. Dehqonchilikka alqador mahsulot nomlarini ifodalovchi o'z qatlamga mansub atamalar: ***bug'doy, arpa , poxol, somon;***

2. Dehqonchilikk sohasiga oid mahsulot nomlarini ifodalovchi o'zlashgan qatlamga mansub atamalar: ***mosh, chor, anjir, zardoluv.***

Dehqonchilikka xos o'z qatlamga mansub atamalar o'zbek tilining imkoniyatlari asosida tuzilgan leksemalar sanaladi. Masalan: ***bug'doy, arpa, poxol, somon*** kabilar.

Dehqonchilikka xos o'zlashgan qatlamga oid leksemalar asosan ikkinchi til ta'siri ostida o'zbek tiliga o'zlashgan leksemalar hisoblanadi. Shimoliy Afg'onistonda yashovchi o'zbek dehqonlari nutqida ishlatiladigan o'zlashgan qatlamga oid atamalarning ko'p qismini fors-tojik tilidan o'zlashgan atamalar tashkil qiladi. Masalan, ***anjir, mosh, chor, zardoluv*** kabilar.

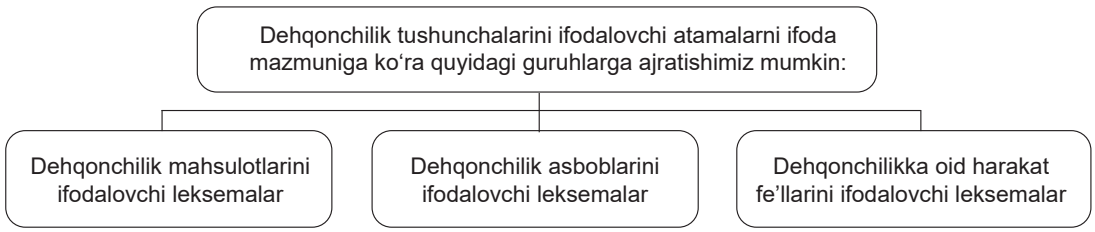
Fan-texnologiya taraqqiyoti davri bo'lganligi uchun, mazkur sohaga texnikalar kirib kelishi natijasida yangi o'zlashgan qatlamga oid atamalar kirib kelishiga zamin yaratilmoqda. Masalan, ***trishal, kambayn, traktor*** kabi atamalar.

Dehqonchilik tushunchalarini ifodalovchi atamalarni ifoda mazmuniga ko'ra quyidagi guruhlarga ajratishimiz mumkin:

1. Dehqonchilik mahsulotlarini ifodalovchi atamalar: *zig'ir, bug'doy, arpa, kunjit, somon, poxol, angara, chor, to'ppon, zig'irpuri* kabilar.

2. Dehqonchilik asboblarini ifodalovchi atamalar: *juvoldiz, bel, qop, o'roq, g'albur, chig'il, chodir (kappa, xayma), qirtish, kurak* kabilar.

3. Dehqonchilikka alqador harakat fe'llarini ifodalovchi atamalar: *ekmoq, sug'ormoq, ag'darmoq, o'rmoq* kabilar.

[1] Абдиев М. Соҳа лексикасининг систем таҳлили муаммолари. Монография. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2004. – Б. 16.

[2] Абдиев М. Соҳа лексикасининг систем таҳлили муаммолари. Монография. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2004. – Б. 17.

Dehqonchilik tushunchalarini ifodalovchi atamalarning ma’noviy turlari

Dehqonchilikka oid leksemalarning sinonim shakllari:

1. Dehqon (دهقان), chakboshi (چکباشی), sabanchi (سبانجی), tat (تات);

2. Mo‘za (موزه), etik (ایتیک);

3. Qop (قاپ), qanor (قنار), shuval (شوال), kasurgu (کسورگو);

4. Kashr (کشیر), sabzi (سبزی), zarjama (زرجمه);

5. Bo‘ji (بوجی), xalta (خلته), bo‘riy (بوری), jippa (جپّه);

6. Bigiz (بیگیز), juvoldiz (جوال دُوز);

7. Mirob (میراب), battuq, suvchi (سوچی);

8. Koza (کوزه), chayla (چیله), xayma (خیمه), chodir (چادر), olachuq (اَلَچوق);

9. Qilchiq (قیلچیق), saray (سَری), boshoq (باشاق).

Dehqonchilikka oid sof turkiy atamalarni hozirgi o‘zbek adabiy tili munosabatiga ko‘ra quyidagi guruhlarga ajratish maqsadga muvofiq:

1. Hozirgi o‘zbek adabiy tilida ayni ma’noda va shaklda ishlatiladigan atamalar: *shudgor, ekin, bug‘doy, dehqon*.

2. Fonetik o‘zgarishlar bilan qo‘llaniladigan atamalar: *arig‘* (ariq)*, samon* (somon), *alma* (olma), *paxal* (poxol).

3. Hozirgi o‘zbek shevalarida qo‘llaniladigan atamalar: *omoch, buyunturiq, juvoldiz, angara*.

4. Hozirgi o‘zbek adabiy tilida iste’moldan chiqqan atamalar: *tat* (dehqon), *ashliq* (g‘alla), *ermaq* (ariq), *qilchiq* (boshoq).

Shimoliy Afg‘onistonda istiqomat qiluvchi o‘zbek dehqonlari nutqida dehqonchilikka oid ko‘plab atamalar faol qo‘llaniladi. Til ijtimoiy padida bo‘lganligi sababli zamon bilan yonma-yon rivojlanadi. Rivojlanish asosan tilning lug‘at qismida o‘z ifodasini topadi. Demak, fan-texnikaning rivojlanishi tillarga yangi tushunchalarni olib kiradi. Shimoliy Afg‘oniston o‘zbeklari shevasida ham ushbu holat yaqqol ko‘zga tashlanadi. “Fan-texnika rivojlanishi natijasida bir qator g‘allachilikka aloqador leksemalar kirib kelgan: *kampoyin* (kombayn), *treshal* (dikuvi) kabi atamalar bunga misol bo‘ladi”[1]. Nutqdagi so‘zlar zamon o‘tish bilan unutilishi, tarixiy so‘zga aylanishi mumkin. Buning natijasida tilimizdagi ba’zi atamalar nofaol leksik qatlamga o‘tib qolmoqda, hozirgi kunda: *haqqulloh, galagav* kabi so‘zlarning eskirib borayotganligi kuzatiladi. Shuning sababli ham maqolamizda ana shunday yo‘qolib borayotgan leksik birliklarning eskirgan so‘zlar qatoriga kirishini oldini olishni maqsad qildik. Bunday leksemalar hozirgi kunda kunda turmush tarzini ifodalovchi barcha jabhalarda mavjud. Shunday sohalardan biri dehqonchilik bo‘lib, texnika taraqqiyoti natijasida sohaga oid ko‘plab so‘zlar kirib kelib, ba’zi atamalar iste’moldan chiqib ketmoqda.

“Afg‘oniston o‘zbeklari nutqida uchraydigan g‘allachilikka oid so‘zlarni quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Donli va dukkakli mahsulotlarning nomi: arpa, bug‘doy, zira;

2. Donli mahsulotlar poyasi va undan hosil bo‘luvchi xashak nomlari: poxol, somon, angara, chor;

3. Don va poyani ajratish uchun qo‘llaniladigan usul va predmetlarning nomi: galagav, kurak, g‘alvir, o‘roq”[2].

Afg‘oniston shimolida yashovchi o‘zbeklar nutqida ko‘p ishlatiladigan g‘allachilikka aloqador so‘z **bug‘doy** va **arpa** so‘zlaridir. “O‘zbek tili so‘zligi” da(ارپه – دانینی استعمال قیلیش یا ییم صفتیده حیوانلرگه بیریش ممکن بولگن غله اوسیملیگی و اونینگ دانی) “Arpa – donini iste’mol qilish (foydalanish), yem sifatida hayvonlarga berish mumkin bo‘lgan g‘alla o‘simligi va uning doni”[3], – deb izohlansa, X.Jabborovning “Dehqonchilik so‘zlarining qisqacha izohli lug‘ati”da: “Bug‘doy – g‘alladoshlar oilasiga mansub o‘tsimon o‘simlik va uning doni, g‘allasi”, – deb izohlanadi. “*Oq bug‘doy, bug‘doy uni, bug‘doy, bug‘doy o‘rmoq* kabi jumlalar barchaga yanish. “Bug‘doy noning bo‘lmasin, bug‘doy so‘zing bo‘lsin”, – deyiladi xalq maqolida. Arpadan asosan hayvonlarning ozuqasi sifatida foydalaniladi. Bug‘doydan esa asosan non tayyorlanadi. Bundan tashqari, bug‘doy kepagi hayvonlarga ozuqa sifatida ishlatiladi. Yog‘ini olish uchun mo‘ljallab ekiladigan o‘simliklardan zig‘ir va kunjut ommalashgan. Zig‘ir asosan yog‘ olish uchun ekiladigan o‘simlik, uning yog‘ini ajratishda juvozdan foydalaniladi, juvoz zig‘ir va kunjutdagi yog‘ni olish uchun mo‘ljallangan kichik zavod bo‘lib, Afg‘onistonda uni ishlatish uchun ot va tuyalardan foydalaniladi, kunjarasi esa molga beriladi. Kunjutning zig‘ir bilan o‘xshash va farqli tomonlari mavjud. O‘xshash tomoni shundaki, ikkalasidan ham asosan moy olinadi. Farqli tomonlari: ikkalasining poyalari ikki xil bo‘ladi; zig‘irdan asosan yog‘ olinsa, kunjutdan non ustiga sepish, kunjut halvo pishirishda ham foydalaniladi. Donli o‘simliklardan zira o‘simligi Shimoliy Afg‘onistonda ikki xil: tabiiy holda o‘sadigan va zira donidan foydalanish maqsadida lalmi joylarga ekiladigan turi. “Zira donidan dori tayyorlashda va ovqatni xushxo‘r qilishda foydalaniladi”[4]. Shimoliy Af-

[1] Aziz Ahmad Aminiy. Shimoliy Afg’oniston o’zbeklari nutqida g’allachilikka oid so’zlar / O’zbekistonda ilmiy-amaliy tadqiqotlar 2020. B. 21-23. https://journals.uz/wp-content/uploads/2020/05/conf_aprel_2020/Filologiya-1.pdf

[2] Aziz Ahmad Aminiy. Shimoliy Afg’oniston o’zbeklari nutqida g’allachilikka oid so’zlar / O’zbekistonda ilmiy-amaliy tadqiqotlar 2020. B. 21-23. https://journals.uz/wp-content/uploads/2020/05/conf_aprel_2020/Filologiya-1.pdf

[3] Oltoy, Nurulloh. O‘zbek tili so‘zligi. – Malaysia. Global partners, 2007. – B. 71.

[4] Жабборов Х. Деҳқончилик сўзларининг қисқача изоҳли луғати. – Қарши: Насаф, 2016. – Б. 144.

g‘onistonda ko‘p ekiladigan g‘alla o‘simligidan yana biri tariq bo‘lib, u boshoqdoshlar oilasiga mansub bir yillik g‘alla o‘simligidir va u asosan oqlab so‘k qilinadigan mayda doni uchun yetishtiriladi. Mazkur g‘alla o‘simligidan bedana va boshqa shunga o‘xshash qushlarning ozuqasi sifatida hamda bolalarning beshigi ichiga solinadigan ko‘rpachaga paxta o‘rnida solish uchun ham foydalaniladi.

Shimoliy Afg‘oniston o‘zbek dehqonlari nutqida ishlatiladigan dehqonchilik mahsulotlari nomlarining ifodalovchi leksemalarni tahlil qilishimiz natijasida, ushbu sohaga oid atamalarning ko‘p qismi ikkala hudud vakillari nutqida bir xil ma’no va bir xil talaffuzga ega ekanligi aniqlandi. Biroq Shimoliy Afg‘oniston o‘zbek dehqonlari nutqiga xos leksemalar ham mavjud. Masalan, *haqullo, sepal, no‘pal, mo‘za, bo‘ji* kabi so‘zlar.

Resume: This article studies and analyzes lexicographic анализируются expressions of names of agricultural products, thematic groups and synonymous forms of lexemes related to this area, used in the Uzbek dialects of Northern Afghanistan.

Резюме: В данной статье изучаются и анализируется лексикографические выражения названий сельскохозяйственной продукции, тематических групп и синонимических форм лексем, относящихся к этой сфере, используемых в узбекских диалектах Северного Афганистана.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, та’lim. 2024; 5
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA TOPONIMIK TADQIQOTLAR TALQINI

Qulto‘rayeva Sarvinoz Bahodir qizi,
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti tayanch doktoranti

Insoniyat qadim zamonlardan buyon nomlar bilan qiziqib keladi. Nomlarning hosil bo‘lishi, hosil bo‘lishidagi o‘ziga xosliklar, nomlanishga asos bo‘luvchi narsa-predmet, voqea-hodisa va shu kabilarni tadqiq qiladi. Bu sohaga tilshunoslar ham o‘zlarining katta hissasini qo‘shgan va qo‘shib kelmoqda. Tilshunoslikning *onomastika* bo‘limi ayni shu masala doirasida faoliyat yuritadi. Onomastika juda katta tadqiqot obyektiga ega bo‘lim bo‘lib, u o‘z ichida yana bir qancha tarmoqlarga bo‘linib ketadi. Ulardan biri toponimikadir. Toponimika onomastikaning joy nomlarini o‘rganuvchi maxsus bo‘limidir. Toponimika so‘zi lotin tilidan olingan, “topos” – joy, “onima yoki onom” – nom, to‘liq olganda joy nomlarini o‘rganuvchi fan degan ma’noni anglatadi. 1917-yilga qadar toponimika mustaqil fan sifatida mavjud bo‘lmagan, geografiyaning bir bo‘lagi sifatidagina o‘rganib kelingan. Toponimlar juda ko‘plab fanlar, jumladan, tarix, geografiya, iqtisodiyot fanlarining ham tadqiq obyekti sanalsa-da, tilshunoslik fanida joy nomining semantik xususiyatlari, etimologiyasi va shu kabi bir qancha o‘ziga xosliklari tadqiq qilinadi.

Toponimika geografik nomlar to‘plamini, ularni kelib chiqishini, evolyutsiyasini, ma’nosi, tarqalish shaklini, takrorlanishini o‘rganadi va tahlil qiladi. U toponimlar yozilishi, tildan tilga ko‘chirilishi masalalarini o‘rganadi. Toponimika fani tilshunoslikda muhim o‘rin egallaydi. Tarixiy toponimlar so‘zlardan iborat, shuning uchun toponimika tilshunoslik fani ham hisoblanadi.

Bugungi kunga qadar jahon tilshunosligida toponimikaga bag‘ishlangan tadqiqotlar talaygina. Bu